

ІСТОРІЯ ОХОРОНИ ПРИРОДИ

НОВІ ДАНІ ПРО ПОЧАТОК ЗАПОВІДАННЯ ПРИРОДИ КАНІВСЬКИХ ГІР

Л.О. Чорна, М.Г. Чорний

Канівський природний заповідник

NEW DATA ABOUT THE BEGINNING OF NATURE CONSERVATION BASED ON THE AREA OF THE KANIV NATURE RESERVE. Chorna L.O., Chorny M.G. - *Nature Reserves in Ukraine.* 16 (2): 105-106. - The activity of the archeologist of M.F. Bilyashivsky for conservation of the nature of the Kaniv mountains in the early XX century is disclosed on the base of the archival documents.

Keywords: M.F. Bilyashivsky, Kaniv Nature Reserve, Kaniv mountains.

НОВІ ДАНІ ПРО ПОЧАТОК ЗАПОВІДАННЯ ПРИРОДИ КАНІВСЬКИХ ГІР. Чорна Л.О., Чорний М.Г. - *Заповідна справа в Україні.* 16 (2): 105-106. - На основі архівних документів розкривається діяльність археолога М.Ф. Біляшівського зі збереження природи Канівських гір на початку XX століття.

Ключові слова: М.Ф. Біляшівський, Канівський природний заповідник, Канівські гори.

НОВЫЕ ДАННЫЕ О НАЧАЛЕ ЗАПОВЕДАНИЯ ПРИРОДЫ КАНЕВСКИХ ГОР. Чорная Л.А., Чорный М.Г. - *Заповідна справа в Україні.* 16 (2): 105-106. - На основании архивных документов раскрывается деятельность археолога Н.Ф. Биляшевского по охране природы Каневских гор в начале XX века.

Ключевые слова: Н.Ф. Биляшевский, Каневский природный заповедник, Каневские горы.

Як відомо, датою заснування нинішнього Канівського природного заповідника є 30 липня 1923 р., коли Колегія Народного Комісаріату Земельних Справ України постановила розпочати роботу зі створення природного заповідника на Канівських горах в околицях могили Тараса Шевченка.

Однак новознайдені архівні документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (м. Київ) свідчать, що перша лісова ділянка із певним природоохоронним статусом на теренах сучасного заповідника офіційно була заснована ще на початку XX століття завдяки зусиллям видатного археолога Миколи Федотовича Біляшівського. Зокрема, лист Київського Губернського Лісоохоронного Комітету від 24 травня 1904 р. до М.Ф. Біляшівського повідомляє, що 29 квітня, на засіданні Комітету, було затверджено план господарювання на “захисній дачі” М.Ф. Біляшівського площею 7,5 дес.¹ У “Плані господарювання” детально описується зазначена лісова ділянка. Зокрема, вказується, що вона знаходиться на верхів’ях та схилах двох ярів, місцями порізаних глибокими проваллями. Документ свідчить, що там зростав молодий ліс (у віці 10–20 років). Відповідно до складу деревостану, захисна лісова дача поділялася на дві частини: площу 2, 25 дес., в основному, займали береза, граб, почасти – дуб, на іншій – у 5 дес., – зростали береза, граб і клен із підліском ліщини². Ймовірно, що їх насаджував сам М.Ф. Біляшівський, оскільки зазначалося, що власник лісу здійснює поповнення насаджень “посадкою деревних порід”. На схемі, яка до-

давалася до “Плану”, видно, що це були Княжий та Мар’їн яри, що охоплювали Княжу Гору³.

“План господарювання” передбачав на протязі наступних 10 років на оголошеній території не здійснювати ніяких господарських дій, крім часткового розрідження молодих насаджень та прибирання сухостою⁴.

Цьому рішенню передувала копітка діяльність вченого. Відповідно до діючого законодавства, вказану ділянку попередньо обстежив лісовод Чернявський. Його висновки від 8 квітня 1902 р. констатували відповідність оглянутої території вимогам для надання статусу “захисної дачі”, оскільки лісові насадження стримували розростання ярів, виноси з яких замулювали русло Дніпра.

Для того, аби зрозуміти, яке ж значення мало створення “захисної лісової дачі” на Канівських горах, варто звернутися до “Положення о сбережении лесов”, затвердженого Імператором Олександром III 1888 р.⁵ Відповідно до цього закону виділялися так звані “захисні лісові дачі” для державної чи громадської користі, які підлягали “особливим мірам збереження”. “Положення” визначало категорії лісів, які могли набути статусу “захисних”: ті, що стримували сипучі піски на берегах морів, річок, каналів чи штучних водосховищ, захищали міста та інші поселення від наступу пісків, оберігали круті схили річок чи каналів від розмиву. До “захисних” відносилися також лісові насадження, що зростали на горах, крутизнах і схилах, не даючи утворюватися сніговим обвалам чи швидким потокам води, цим самим затримуючи розмивання ґрунту. Після визнання лісу

¹ ЦДАВО України, Ф.27, оп.5, спр.395, арк. 136.

² ЦДАВО України, Ф.27, оп.5, спр.395, арк. 137.

³ ЦДАВО України, Ф.27, оп.5, спр.395, арк. 132.

⁴ ЦДАВО України, Ф.27, оп.5, спр.395, арк. 137 зв.

⁵Высочайше утвержденное Положение о сбережении лесов / Полное собрание законов Российской империи: Собрание третье. Том VIII. - СПб.: Гос.тип., 1888. - С. 148-155.

“захисним” дозволялося рубати лише сухостій, збирати хмиз та здійснювати вибіркове розрідження за умови, що нові насадження відновлюватимуться природним шляхом. Не можна було викорчувувати пеньки та корені, якщо це приводило до розмивання ґрунту або наступу пісків, крім того, пеньки залишали для відновлення насаджень. Заборонялося випасання худоби, збір лісової підстилки в разі, якщо це загрожувало цілісності ґрунту або лісовим насадженням.

Всі витрати по складанню плану господарювання у захисних лісах брала на себе держава. Крім того, їх власники звільнялися від державних та земських зборів із цих площ.

Загальний нагляд за дотриманням правил “Положення” здійснював Лісовий департамент Міністерства Державного Майна. На місцях в кожній губернії контроль за дотриманням законодавства покладался на Лісоохоронні Комітети, які діяли під керівництвом губернатора і були досить представницькі за своїм складом. Так, сюди входив Губернський Предводитель Дворянства, Голова Окружного суду, Управляючий державним майном, Голова Губернської Земської Управи, один із Лісових Ревізорів та інші поважні особи. Саме Лісоохоронні Комітети в кожній губернії мали право визнати ліс захисним та затвердити план господарювання в ньому.

Порушувати клопотання перед Лісоохоронним Комітетом про визнання лісу захисним могли лише Губернські та Повітові Земські Управи, до яких зверталися зацікавлені особи із заявами про надання їхнім угіддям статусу захисних. Після цього ліс обстежував представник казенного лісового управління, який складав особливий протокол, копія якого надавалася власнику. Рішення Лісоохоронного Комітету повідомлялося через посадових осіб Управління державного майна або поліцію. Крім того, ці постанови три рази оприлюднювалися у місцевих губернських відомостях. Необхідно зазначити, що така ж процедура відбувалася і тоді, коли Лісоохоронний Комітет припиняв суцільні рубки, які, на думку фахівців, порушували чинне “Положення”. Лісоохоронні Комітети слідували за правильним господарюванням не лише у захисних лісових дачах, але й у звичайних лісах.

Цікаво, що основні положення царського лісоохоронного закону були використані і за радянського часу, зокрема, у “Лісовому кодексі” Російської Федерації 1923

р., яким на початку 1920-х рр. користувалися і в Україні, оскільки свого ще не було. Він також включав розділ “Ліси особливого призначення”, у якому виділялися “захисні лісові дачі”. Крім тих категорій, які уже згадувалися у “Положенні” 1888 р., додалися ліси і насадження, що мали гігієнічне або естетичне значення та пам’ятки природи.

У 1923 р. “захисна лісова дача” М.Ф. Біляшівського увійшла до складу Державного лісостепового заповідника ім. Т.Г. Шевченка (нинішнього Канівського природного заповідника). Примітно, що основною мотивацією створення заповідника було припинення ерозії схилів Канівських гір, яка вела до розростання ярів, замулення русла Дніпра, несла загрозу самій могилі Тараса Шевченка. Таким чином, порівнюючи мотивацію оголошення лісової захисної дачі, режим її існування, правила господарювання, знаходимо багато подібного зі створенням та функціонуванням природного заповідника на початку 1920-х рр.

Більше того, деякі положення збереглися до нашого часу. Так, нині існуючий “Проект організації території Канівського природного заповідника” (на 10 років) багато в чому нагадує нам “План господарювання” (на 10 років) на лісовій захисній дачі М.Ф. Біляшівського, який включав детальний опис території із планом захисної дачі та умови її існування. Необхідно підкреслити, що “захисна лісова дача” М.Ф. Біляшівського була створена згідно тогочасних державних законів, порушення яких передбачало сувору відповідальність.

Отже, проаналізувавши виявлені документи, можна прийти до висновку, що статус “захисної лісової дачі” М.Ф. Біляшівського в багатьох аспектах відповідає нинішньому статусу об’єкта природно-заповідного фонду загальнодержавного значення. Створення зазначеної “захисної лісової дачі” належало до компетенції Губернського лісоохоронного комітету, але ці права надавалися йому законом, схваленим вищою на той час владою. Таким чином, початок заповідання природи на теренах сучасного Канівського природного заповідника можна віднести до 1904 р. Крім того, археолог М.Ф. Біляшівський, один із перших, на практиці почав здійснювати комплексну охорону природи та пам’яток культури, яка нині продовжується у Канівському природному заповіднику.